

การวิเคราะห์พฤติกรรมของประชากรและการยอมรับการส่งเสริม
อาชีพหลัก-รอง ในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่อง
มาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน

**The Analysis of Population Behavior and Adoption of
Main and Minor Occupational Promotion in the Mae
Our Watershed Area Development Royal Initiated Project,
Lumpoon Province**

วราภา คุณาพร¹
Warapa Kunaporn¹

Abstract : The objectives of this research were to study the occupational behavior of people in the Mae Our Watershed Area Development, Royal Initiated Project, Lumpoon Province, and to identify the index for project evaluation. The sample size of 444 were selected by multi stage sampling technique from the total of 3,017 households. The findings indicated that the main occupation was agriculture while the minor occupation was hired labour. 16.7 percent of the population never get to know about environmental conservation, however most of them practiced conservation agriculture. The index for project evaluation included the water quantity stored in the reservoir, the number of farmers and the migration of the labour.

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹ Assist. Prof. Department of Agricultural, Extension Faculty of Agriculture, Chiang Mai University.

การวิเคราะห์พฤติกรรมของประชากรและการยอมรับการส่งเสริมอาชีพหลัก-รอง
ในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน

บทคัดย่อ : วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาพฤติกรรมในการประกอบอาชีพของประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน และเพื่อศึกษาหาตัวชี้วัดเพื่อใช้ในการประเมินผลของโครงการฯ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 444 ราย ได้รับการคัดเลือกโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน จากประชากรทั้งหมด 3,017 ครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า อาชีพหลักคืออาชีพเกษตรกรในขณะที่อาชีพรอง ได้แก่ การรับจ้าง ประชากรร้อยละ 16.7 ไม่เคยทราบข่าวเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ ตัวชี้วัดในการประเมินผลโครงการฯ ได้แก่ ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำ จำนวนเกษตรกร และการอพยพแรงงาน

คำนำ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน เป็นโครงการหนึ่งที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ก.ปร.) ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 127,388 ไร่ มีประชากรในเขตโครงการทั้งสิ้น 3,017 ครัวเรือน ร้อยละ 66.82 ของครัวเรือนทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยอาศัยน้ำจากลำห้วยธรรมชาติและบ่อน้ำบาดาล แต่เกษตรกรไม่สามารถใช้พื้นที่ทำการเกษตรได้เต็มที่ เนื่องจากขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเนื่องมาจากพื้นที่ป่าไม้ได้ลดน้อยลง อันเป็นผลมาจากการตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะบริเวณต้นน้ำ

เป้าหมายในการพัฒนาลุ่มน้ำโครงการฯ ประการหนึ่ง ได้แก่ การมุ่งพัฒนาอาชีพในและนอกเกษตรกรรมเพื่อยกระดับรายได้ของราษฎรในพื้นที่ ซึ่งมีรายได้ต่อครัวเรือนต่ำกว่า 40,000.00 บาท ต่อปี ถึงประมาณร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมด ให้มีรายได้สูงขึ้นเป็นครัวเรือนละไม่ต่ำกว่า 100,000.00 บาทต่อปี ภายในเวลา 5 ปี (พ.ศ.2536-2540) นอกจากนี้ยังมุ่งพัฒนาให้ราษฎรในพื้นที่โครงการฯ มีความเป็นอยู่เข้าหลักเกณฑ์คุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐานตลอดจนมี

ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการลุ่มน้ำ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงพฤติกรรมของประชากรในพื้นที่ในการประกอบอาชีพหลักและรอง การยอมรับการส่งเสริมอาชีพหลัก-รองในเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพ อีกทั้งเพื่อวิเคราะห์และเสนอตัวชี้วัดในการติดตามและประเมินผลในการยอมรับการส่งเสริมอาชีพหลัก-รองในเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่โครงการฯ อีกด้วย

อุปกรณ์และวิธีการทดลอง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นราษฎรในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว จังหวัดลำพูน ที่ได้รับการคัดเลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multistage sampling) จำนวน 444 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.7 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่ประกอบด้วย คำถามปลายปิด (Close-ended question) และคำถามปลายเปิด (Open-ended question)

วิธีการทดลอง ใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่างในสนาม โดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้น ในระหว่างเดือนธันวาคม 2536 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2537 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Science, SPSS) ซึ่งประกอบด้วย สถิติพรรณนา ใช้หาค่าร้อยละ (Percentage) สำหรับข้อมูลประเภทกลุ่ม (Nominal Scale) และอันดับ (Ordinal Scale) และใช้หาค่าเฉลี่ย (Mean) สำหรับ ข้อมูลประเภทช่วง (Interval Scale)

ผลการทดลอง

1. ลักษณะทั่วไปทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่อำเภอป่าซาง และอำเภอบ้านโฮ่ง เป็นพื้นที่ทั้งหมด 127,388 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติจำนวน 61,550.51 ไร่ และพื้นที่ถือครองเกษตรจำนวน 55,381.24 ไร่ ประชากรมีที่ดินเป็นของตนเองร้อยละ 85 เข้าพื้นที่บางส่วนร้อยละ 10 และร้อยละ 5 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ประชากรร้อยละ 98.5 เป็นผู้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในจังหวัดลำพูน และเป็นผู้ที่อพยพมาจากที่อื่น ๆ ร้อยละ 1.5

น้ำใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคมาจากบ่อน้ำดินและบ่อน้ำบาดาล ส่วนน้ำใช้เพื่อการเกษตร ได้มาจากน้ำฝน แหล่งน้ำธรรมชาติ และอ่างเก็บน้ำในบริเวณพื้นที่โครงการฯ ประชากรในพื้นที่โครงการฯ ประกอบอาชีพเกษตรเป็นอาชีพหลัก อาชีพรองได้แก่ ค้าขาย และรับจ้าง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพ

เกษตรอย่างเดียวถึงร้อยละ 80 และประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอย่าง ร้อยละ 15 มีเพียงร้อยละ 5 ที่ประกอบอาชีพอย่างเดียวนอกการเกษตร พืชหลักในการประกอบอาชีพเกษตร ได้แก่ ข้าว มีพื้นที่ปลูกถึง 4,255.02 ไร่ พืชที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ กระเทียม หอมแดง และถั่วลิสง ไม่ผลที่หารายได้ให้เกษตรกรสูงสุด ได้แก่ ลำไย ส่วนในด้านการเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงเพื่อเสริมรายได้เพียงเล็กน้อยยังไม่มีการเลี้ยงสัตว์ในเชิงธุรกิจ

ประชากรในพื้นที่โครงการฯ มีการรวมตัวกันทางสังคมโดยการจัดตั้งกลุ่มขึ้นหลายประเภท ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มสหกรณ์การตลาด ชมรมผู้ปลูกมะม่วง และกลุ่มฌาปนกิจ อย่างไรก็ตาม พบว่า การดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่มีความต่อเนื่อง มีเพียงร้อยละ 13 เท่านั้นที่สามารถดำเนินกิจกรรมมาถึงปัจจุบัน

2. การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมของประชากรในด้านโครงสร้างสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจและการยอมรับการส่งเสริมอาชีพหลัก-รอง ในเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพื้นที่

2.1 ด้านพื้นที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ หลังจากมีโครงการฯ พื้นที่ถือครองในโครงการฯ เฉลี่ยของประชากรเป้าหมายเป็น 10.9 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่บ้านเฉลี่ย 0.2 ไร่ พื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 8.9 ไร่ และอื่น ๆ อีก 1.8 ไร่ นอกจากนี้ประชากรเป้าหมายยังมีพื้นที่ถือครองนอกโครงการฯ เฉลี่ย 2.8 ไร่ ระยะเวลาในการถือครองพื้นที่ในโครงการฯ เฉลี่ย 9.3 ปี และระยะเวลาถือครองพื้นที่นอกโครงการฯ 8.4 ปี มีพื้นที่ทิ้งร้าง เฉลี่ย 2.2 ไร่ต่อครัวเรือนวิเคราะห์

ได้ว่าประชากรในเขตโครงการฯ ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ถือครองอย่างสมบูรณ์ ประกอบกับมีระยะเวลาถือครองพื้นที่ถือครองในเขตโครงการฯ และนอกโครงการฯ เฉลี่ยแตกต่างกันเพียงประมาณ 1 ปี ศักยภาพในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทั้งสองแปลงในเวลาเดียวกัน จึงไม่อาจกระทำได้ จากการศึกษายังพบอีกว่าพื้นที่ถือครองในเขตโครงการฯ ของประชากรถึงร้อยละ 54.1 ได้มาโดยการจับจองร้อยละ 32.0 เข้าจับจองพื้นที่ในโครงการฯ เนื่องจากไม่มีที่ทำกินก็วิเคราะห์ได้ว่าพื้นที่ของประชากรร้อยละ 32 เท่านั้นที่มีการใช้ประโยชน์อย่างสมบูรณ์

2.2 พฤติกรรมด้านกรใช้ทรัพยากรน้ำในชีวิตประจำวัน

ก่อนจะมีโครงการฯ แหล่งน้ำบริโภคของประชากรเป้าหมายส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 29.1 ได้แก่อบอขุด รองลงมาร้อยละ 24.3 ใช้น้ำประปา และหลังโครงการฯ แหล่งน้ำบริโภคของประชากรเป้าหมายส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 35.8 ใช้น้ำประปา รองลงไป ร้อยละ 13.1 ใช้น้ำบาดาล ในขณะที่มีการใช้น้ำจากบ่อขุดเพื่อบริโภค เพียงร้อยละ 9.2 สำหรับน้ำใช้เพื่อการอุปโภคก็เช่นเดียวกัน คือ ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 27.9 ใช้น้ำอุปโภคก่อนมีโครงการฯ จากแหล่งน้ำประเภทบ่อขุด แต่หลังโครงการฯ ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 37.8 ใช้น้ำประปาในการอุปโภค จากการศึกษาเกี่ยวกับความเพียงพอของปริมาณน้ำใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคในเขตโครงการฯ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้ง พบว่าในฤดูฝน ประชากรเป้าหมายร้อยละ 67.6 มีน้ำใช้พอเพียง และอยู่ในระดับขาดแคลนร้อยละ 6.8 ในขณะที่ระดับความขาดแคลนเพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ

38.3 ในฤดูแล้ง และหากจะพิจารณาปริมาณน้ำใช้เพื่อการเกษตรด้วยแล้ว ก็พบว่าเมื่อเปรียบเทียบความเพียงพอของน้ำใช้เพื่อการเกษตรระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้ง ก็พบว่าอยู่ในลักษณะเดียวกับความเพียงพอของปริมาณน้ำใช้ เพื่อการอุปโภคและบริโภค กล่าวคือ ประชากร ร้อยละ 52.7 มีปริมาณน้ำพอใช้ และร้อยละ 23.4 ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำใช้เพื่อการเกษตร และความขาดแคลนนํ้ารุนแรงมากขึ้น ในฤดูแล้งพบว่าประชากรถึงร้อยละ 46.4ขาดแคลนน้ำใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง วิเคราะห์ได้ว่า การที่ประชากรไม่สามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่โครงการฯ ได้ทั้งหมด โดยยังคงมีพื้นที่ทิ้งร้างเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.2 ไร่ นั้น สาเหตุประการสำคัญก็เนื่องจากขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตรนั่นเอง ซึ่งทางโครงการฯ ดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ในเรื่องนี้ โดยได้จัดขุดอ่างเก็บน้ำฝนในพื้นที่โครงการฯ เพื่อให้ประชากรมีน้ำเพียงพอในการประกอบอาชีพหลัก และจะได้ขุดอ่างเก็บน้ำในพื้นที่โครงการฯ ตามเป้าหมาย เป็นจำนวนทั้งหมด 9 อ่างด้วยกัน สำหรับปีงบประมาณ 2536 ทางโครงการฯ โดยกรมชลประทานได้ดำเนินการจัดขุดอ่างห้วยโป่ง เป็นอ่างที่มีความจุของน้ำ 9 แสนลูกบาศก์เมตร คาดว่าพื้นที่รับน้ำ จะครอบคลุมได้เป็นบริเวณกว้างถึง 1,000 ไร่ วิเคราะห์ได้ว่าประชากรเป้าหมายจะสามารถทำประโยชน์ในพื้นที่ครอบครองได้มากขึ้น

อย่างไรก็ดี การจัดขุดอ่างห้วยโป่ง ในปีงบประมาณ 2536 พบว่าอ่างดังกล่าวสามารถบรรจุเก็บน้ำได้เพียง 4 แสนลูกบาศก์เมตร แทนที่จะเป็น 9 แสนลูกบาศก์เมตรตามที่วางแผนไว้ พื้นที่ที่คาดว่าจะรับน้ำได้จึงลดลง ถึงกระนั้นก็ตามปริมาณน้ำในอ่างดังกล่าว ยังสามารถนำส่งให้พื้นที่ของประชากร กลุ่มแปลง ส.ป.ก. แปลงที่ 3

ได้คิดเป็นพื้นที่ 700 ไร่

ในปัจจุบันมีอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร จำนวนทั้งสิ้น 5 อ่าง ซึ่งได้แก่อ่างแม่วังสาม มี ปริมาณน้ำวัดได้ประมาณ 3 ล้านลูกบาศก์เมตร อ่างแม่อาวใหญ่ตอนบน มีปริมาณน้ำวัดได้ ประมาณ 1.1 ล้านลูกบาศก์เมตร อ่างห้วยแดงมี ปริมาณน้ำวัดได้ประมาณ 1.6 แสนลูกบาศก์เมตร และอ่างเก็บน้ำ ที่ขุดสร้างในปีงบประมาณ 2536 คือ อ่างห้วยโป่ง มีปริมาณน้ำวัดได้ประมาณ 4 แสนลูกบาศก์เมตร และอ่างแม่อาวน้อย มีปริมาณ น้ำวัดได้ประมาณ 2.8 แสนลูกบาศก์เมตร ประมาณ การว่าปริมาณน้ำที่จะใช้ในการเกษตร มีทั้งหมด รว 4 ล้าน 9 แสน 4 หมื่นลูกบาศก์เมตร หากจะ ได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ทำการเกษตร ทั้งหมดในโครงการฯ ซึ่งมีราว 55,381 ไร่ กับ ปริมาณน้ำที่ต้องการใช้ในการเกษตร โดย ยึดถือเอาเกณฑ์การใช้ในการปลูกข้าว โดย สุขเกษม (2529) ระบุว่าปริมาณการใช้น้ำของข้าว พันธุ์ กข.6 มีค่า 0.56 เซนติเมตรต่อวัน ดังนั้น ก็จะพบว่าค่าเฉลี่ยการใช้น้ำเพื่อการปลูกข้าว กข. ซึ่งเป็นพันธุ์ที่สนองตอบต่อการใช้น้ำสูง จะเป็น ประมาณ 650 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ (คิดระยะเวลา ให้น้ำในระบบการปลูกข้าวประมาณ 70 วัน) เมื่อ คำนวณหาปริมาณพื้นที่ที่จะมีน้ำเพียงพอแก่การ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยใช้เกณฑ์การใช้น้ำ ในการปลูกข้าวดังกล่าว จะพบว่าปริมาณน้ำ 4 ล้าน 9 แสน 4 หมื่นลูกบาศก์เมตร จะเพียงพอสำหรับ การปลูกพืชในพื้นที่ประมาณ 7,600 ไร่

อย่างไรก็ดี จากการประมาณการพื้นที่ สามารถทำการปลูกข้าวได้ทั้งสิ้น 7,600 ไร่นั้น พบว่า ในความเป็นจริงแล้ว มีพื้นที่นาในโครงการฯ เพียง 4,255.02 ไร่ ประกอบกับมีนโยบายของ รัฐบาลในการลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังลง ก็หมายความว่าปริมาณน้ำเพียงพอสำหรับการปลูกพืช

ชนิดอื่น ๆ อีกประมาณ 3,500 ไร่ แต่เนื่องจากพื้นที่ เพาะปลูกในโครงการฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่มีถึง 27,009.89 ไร่ และเป็นพื้นที่ทำสวนผลไม้ถึง 21,582.73 ไร่ จึงจะยังคงมีพื้นที่เพาะปลูกที่ ขาดแคลนน้ำอีกราว 48,592 ไร่

2.3 บริการสาธารณะในด้านการติดต่อ สื่อสารในพื้นที่โครงการฯ

ประชากรเป้าหมายในพื้นที่โครงการฯ ได้รับบริการสาธารณะในด้านการติดต่อสื่อสาร มากขึ้นหลังจากมีโครงการฯ อาทิ สภาพถนนใน โครงการฯ ได้รับการปรับจากสภาพถนนดินและ ถนนลูกรัง เป็นถนนลาดยาง ประชากรร้อยละ 20.7 มีถนนลาดยางใช้ก่อนมีโครงการฯ และ ภายหลังมีโครงการฯ ประชากรร้อยละ 47.5 มีถนนลาดยางใช้

ส่วนด้านการใช้โทรศัพท์ ได้มีการขยาย เครือข่ายเข้าไปในพื้นที่โครงการฯ มากขึ้น ก่อน มีโครงการฯ ประชากรเป้าหมายร้อยละ 13.3 สามารถใช้บริการโทรศัพท์ได้ ภายหลังมี โครงการฯ ประชากรถึงร้อยละ 34.9 ได้รับบริการ การใช้โทรศัพท์

จากบริการสาธารณะที่ประชากรได้รับ เพิ่มขึ้น วิเคราะห์ได้ว่าการติดต่อสื่อสารของ ประชากรในพื้นที่โครงการฯ ทั้งการติดต่อสื่อสาร ภายในพื้นที่และกับภายนอกพื้นที่ เป็นไปได้ คล่องตัวขึ้น การส่งเสริมการพัฒนาอาชีพจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นไปได้อย่างขึ้น นอกจากนี้ ประชากรก็โอกาสพัฒนา การประกอบอาชีพของ ตนเองได้ดีขึ้น

2.4 การประกอบอาชีพหลักและรอง

จากการศึกษาลักษณะทั่วไปในด้านการ ประกอบอาชีพของประชากรในพื้นที่โครงการฯ

ร้อยละ 66.82 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และ ร้อยละ 33.18 ประกอบอาชีพ นอกการเกษตรนั้น การประกอบอาชีพเกษตรกรรม พบว่าส่วนใหญ่ คือร้อยละ 41.4 ประกอบอาชีพทำสวน โดย ประชากรส่วนใหญ่ ทำสวนลำไย มีเพียงร้อยละ 15.1 ที่ประกอบอาชีพทำนา ร้อยละ 11.3 ประกอบ อาชีพทำไร่ พืชไร่ที่สำคัญคือ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง กระเทียม และหอมแดง และมีเพียงร้อยละ 0.5 ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์

เป็นที่น่าสังเกตจากการศึกษาการขาดแคลนน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่ โครงการฯ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง มีประชากร ถึงร้อยละ 46.4 ขาดแคลนน้ำใช้ในการประกอบ อาชีพเกษตรกรรม แต่กลับปรากฏว่าประชากร ในพื้นที่ประกอบอาชีพการทำสวนถึงร้อยละ 41.4 จะเห็นได้ว่า ลักษณะการประกอบอาชีพในพื้นที่ ไม่มีสหสัมพันธ์เชิงบวกกับทรัพยากรน้ำซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพแต่อย่างใด ดังนั้น การแก้ปัญหาในเรื่องการประกอบอาชีพอาจ ทำได้โดยการจัดหาน้ำให้เพียงพอกับ ลักษณะการ ประกอบอาชีพ เช่น การจัดขุดอ่างเก็บน้ำ หรือโดยการปรับเปลี่ยนชนิดของพืชไปจนถึง ประเภทของอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอยู่ จากประเภทที่ใช้น้ำในปริมาณมากเป็นประเภทที่ ใช้น้ำน้อย ซึ่งได้แก่การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเรื่องพื้นที่ ที่ร้างที่อยู่ในพื้นที่เฉลี่ยครัวเรือนละ 2.2 ไร่ จึง สมควรที่จะได้มีการขยายงานส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ เข้าไปในพื้นที่ให้มากขึ้น

ประชากรในเขตพื้นที่มีการจัดการเกี่ยว กับผลผลิตเกษตรที่ได้รับหลายวิธี ร้อยละ 38.7 ขายผลผลิตทั้งหมด ร้อยละ 34.7 จะขายผลผลิต บางส่วน และร้อยละ 16.0 ใช้บริโภค ซึ่งให้เห็นว่า ประชากรส่วนใหญ่ของโครงการฯได้เปลี่ยนจาก

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงเพื่อยังชีพ มามีวิถีชีวิต ในการประกอบอาชีพเป็นธุรกิจ มากขึ้น ความเป็นไปได้ในการส่งเสริมอาชีพหลัก คือ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมจึงมีสูง

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบความพร้อมของ ทุนในการประกอบอาชีพก่อนและหลังมีโครงการฯ พบว่าร้อยละ 67.6 ของประชากรในโครงการฯ ขาดความพร้อมในเรื่องเงินทุน และหลังมีโครงการ ร้อยละ 56.3 ขาดความพร้อมในเรื่องเงินทุน

นอกจากปัจจัยเรื่องทุน ซึ่งส่งผลกระทบ ต่อการพัฒนาอาชีพแล้ว แรงงานก็นับว่ามีความ สำคัญอีกประการหนึ่ง อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษา เปรียบเทียบสภาพแรงงานแล้ว พบว่าหลังมี โครงการฯ ประชากรร้อยละ 49.5 ที่มีความ พร้อมในด้านแรงงาน ในขณะที่ก่อนมีโครงการฯ ประชากรร้อยละ 48.4 มีความพร้อมด้านแรงงาน

จากการศึกษาการแปรรูป พืช ผัก ผลไม้ พบว่าประชากรในพื้นที่โครงการฯ มีการ แปรรูป ผัก โดยการคองทำแห้ง และอบ เพียงร้อยละ 0.9, 2.0 และ 0.1 ตามลำดับ มีการแปรรูปผัก โดยการคองทำแห้งเพียงร้อยละ 0.2 และ 0.2 ตามลำดับ และมีการแปรรูปผลไม้โดยการคอง ทำแห้ง เพียงร้อยละ 0.9 และ 0.5 ตามลำดับ

การจัดการเกี่ยวกับผลผลิตเกษตรโดย การขายนั้น พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 61.9 ขาย ผลผลิตเกษตรให้กับพ่อค้าคนกลาง และส่วนใหญ่ ของประชากรร้อยละ 36.5 พยายามขาย ที่ได้รับ ในขณะที่ยังมีประชากรร้อยละ 6.8 ถูก พ่อค้าคนกลางกดราคา ในการประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ประชากรในเขตโครงการได้รับข้อมูล เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งได้แก่ การใช้ปุ๋ย การใช้สารป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช การคัดเลือก พันธุ์และการผสมพันธุ์พืช การนำพันธุ์พืชใหม่ มาใช้ และการนำพันธุ์สัตว์มาเลี้ยง จากเจ้าหน้าที่

เกษตรเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 21.6, 15.3, 11.7, 11.5 และ 3.8 ตาม ลำดับ ส่วนเทคโนโลยีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการทำแปลงและการเพาะปลูก การใช้เครื่องทุ่นแรงเกษตร การใช้น้ำ และการแปรรูปผลิตผลเกษตรนั้น ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 12.2, 9.5, 6.8 และ 0.4 ทราบด้วยตนเอง สำหรับอาชีพรองของประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 27.5 ในขณะที่ร้อยละ 13.1 ประกอบอาชีพรองโดยการรับจ้างภาคเกษตร

2.5 พฤติกรรมการยอมรับงานส่งเสริมอาชีพในเชิงอนุรักษ์

จากการศึกษาแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร้อยละ 16.7 ไม่เคยได้ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่วนกลุ่มประชากรที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่วนใหญ่ร้อยละ 9.7 ทราบจากสื่อโทรทัศน์

หากจะวิเคราะห์พฤติกรรมการประกอบอาชีพในเชิงอนุรักษ์ พบว่าเกษตรกรส่วนน้อยมีการปฏิบัติเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ในเชิงอนุรักษ์ อาทิ มีเกษตรกรปลูกพืชแซมร้อยละ 13.5 เปิดพื้นที่โดยเหลือไม้ใหญ่ไว้ร้อยละ 8.3 และมีการปลูกพืชล้มลุกสลับไม้ผลร้อยละ 27.9 กล่าวได้ว่า เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์นั้นเกษตรกรยังไม่ได้ถือปฏิบัติโดยประชากรในพื้นที่

แต่เมื่อพิจารณาถึงการปฏิบัติทางการเกษตรที่เกษตรกรได้เรียนรู้มาแต่ดั้งเดิม ซึ่งได้แก่ การปลูกพืชแนวเหนือไถบนที่สูง การปลูกพืชแนวบนบนพื้นที่สูง การปลูกพืชแบบขั้นบันได การปลูกพืชสลับ การปลูกพืชผสม การปลูกพืชหมุนเวียน การทำคันดิน ขุดคูน้ำ และการเลือกชนิดของพืชเพื่อปลูก พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่

ได้ถือปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 87.1, 90.5, 96.6, 83.8, 81.3, 84.9, 83.1 และ 85.1 ตามลำดับ

หากจะพิจารณาถึงการใช้น้ำ ร้อยละ 14.4 ใช้น้ำพืชสดและมีการใช้น้ำคอกร่วมกับปุ๋ยวิทยาศาสตร์ร้อยละ 12.6 แนวคิดในการใช้น้ำพืชสด หรือปุ๋ยคอกน่าจะได้อำนาจให้เกษตรกรได้ถือปฏิบัติมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

ในด้านการใช้น้ำ ร้อยละ 29.7 ของประชากร เลือกชนิดของพืชที่ปลูกเพื่อให้เหมาะกับปริมาณน้ำ นับได้ว่าเป็นหนทางการอนุรักษ์น้ำของประชากรวิธีหนึ่ง

ในการทดสอบถึงความตระหนักถึงอันตรายของสารพิษในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่มีในน้ำ เกษตรกรร้อยละ 50.2 เห็นด้วยกับการใช้น้ำพืชสดและปุ๋ยคอก ร้อยละ 18.2 เห็นด้วยกับการใช้สมุนไพรในการปราบศัตรูพืช และร้อยละ 9.2 เท่านั้นที่เห็นด้วยกับการจัดระบบระบายน้ำเสียในคอกสัตว์

จากการศึกษาในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิเคราะห์ได้ว่าเกษตรกร ยังตระหนักถึงการอนุรักษ์น้อย และเมื่อพิจารณาถึงการปฏิบัติก็พบว่าเทคโนโลยีการอนุรักษ์สมัยใหม่ยังไม่ได้มีการถือปฏิบัติ มีเพียงวิธีปฏิบัติการเกษตรที่ทำมาแต่ดั้งเดิมเท่านั้นที่ส่งผลให้มีการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2535 โดยมีวัตถุประสงค์

โดยรวม เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาว ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารให้มีสภาพสมบูรณ์ และมีวัตถุประสงค์เฉพาะ เพื่อป้องกันดูแลรักษาป่า จัดที่ทำกินและที่อยู่อาศัย และยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรในพื้นที่โครงการฯ ให้สูงขึ้น โดยการพัฒนาอาชีพในและนอกเกษตร รวมทั้ง การพัฒนาด้านสังคมด้วย ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การปลูกสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการและพัฒนาลุ่มน้ำ มีระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2536-2540

จากการศึกษาพบว่าประชากรส่วนใหญ่ ในเขตพื้นที่โครงการฯ ร้อยละ 52.3 เข้ามาอยู่ในโครงการฯ เนื่องจากคนดั้งเดิมในพื้นที่เป็นผู้ ชกชวน มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 10.9 ไร่ ต่อครัวเรือน เป็น พื้นที่บ้านเฉลี่ย 0.2 ไร่ พื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 8.9 ไร่ ที่เหลือเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และพื้นที่บ่อปลา และ อื่น ๆ ถือครองพื้นที่ในโครงการฯ เฉลี่ยนาน 9.3 ปี นอกจากนี้ยังมีพื้นที่เฉลี่ยอยู่นอกโครงการฯ เฉลี่ย ครัวเรือนละ 2.8 ไร่ ประชากร ร้อยละ 22.1 มีพื้นที่ที่สร้างในบริเวณพื้นที่โครงการฯ

ส่วนใหญ่ของประชากรร้อยละ 54.1 มีพื้นที่ ในโครงการฯ โดยการจับจอง และร้อยละ 13.5 ได้มาซึ่งที่ดินโดยการซื้อ สาเหตุที่ประชากร เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตโครงการฯ ส่วนใหญ่อ้อยละ 32.0 ไม่มีที่ทำกินมาก่อน ในบรรดาผู้ที่เข้ามา อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการฯ ร้อยละ 57.9 ไม่มี พื้นที่ที่ดินเพียงพอในการประกอบอาชีพ

จากการเปรียบเทียบแหล่งน้ำบริโภคและ อุปโภค พบว่าหลังมีโครงการฯ พบว่าประชากร ส่วนใหญ่บริโภคและอุปโภคน้ำจากประปาหมู่บ้าน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 35.8 และ 37.8 ตามลำดับ ในจุด

เลี้ยงประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 46.4 ขาดแคลน น้ำใช้เพื่อการเกษตร

สภาพการคมนาคมในพื้นที่โครงการฯ พบว่าก่อนมีโครงการฯ ร้อยละ 20.7 ของประชากร ในพื้นที่มีถนนลาดยางใช้ แต่หลังจากจัดตั้ง โครงการฯ ประชากรร้อยละ 47.5 มีถนนลาดยางใช้ และ ก่อนมีโครงการฯ ประชากรร้อยละ 13.3 ได้ใช้บริการเครือข่ายโทรศัพท์ และหลังมี โครงการฯ ประชากรร้อยละ 34.9 ได้ใช้บริการ โทรศัพท์

ในการประกอบอาชีพของประชากร ในพื้นที่ พบว่าประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 66.82 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดย ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.4 ประกอบอาชีพเกษตร โดยการทำสวนลำไย ส่วนอาชีพรอง พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 27.5 ประกอบอาชีพ รับจ้างทั่วไป

ก่อนมีโครงการฯ ประชากรร้อยละ 26.8 มีความพร้อมในเรื่องทุน ในขณะที่หลังมี โครงการฯ ประชากรร้อยละ 32.2 มีความพร้อม ในเรื่องทุนในการประกอบอาชีพ ประชากรใน พื้นที่ที่มีเงินกู้เฉลี่ยครัวเรือนละ 39,700.16 บาท โดย เสียดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 7.15 เงินกู้ส่วนใหญ่ ถึงร้อยละ 39.9 ใช้ในการเพาะปลูก ในด้านแรงงาน พบว่าก่อนมีโครงการฯ ประชากรมีความพร้อม ในด้านแรงงานร้อยละ 48.4 และหลังโครงการฯ มีความพร้อมในด้านแรงงานร้อยละ 49.5

ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 38.7 จัดการ ผลผลิตเกษตรที่ได้รับโดยการขายทั้งหมด และมี เพียงร้อยละ 16.0 ที่ใช้บริโภคเพียงประการเดียว

ผลผลิตเกษตรกรที่ได้รับจากการประกอบอาชีพเกษตรกร มีการนำไปแปรรูปน้อยจากการศึกษาพบว่าร้อยละ 2 ของประชากรในพื้นที่ใช้วิธีการคองในการแปรรูปพืช ร้อยละ 0.2 ใช้วิธีการคองในการแปรรูปผัก และร้อยละ 0.9 ใช้การคองในการแปรรูปผลไม้

ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 61.9 ขายผลผลิตเกษตรกรให้พ่อค้าคนกลาง และส่วนใหญ่ร้อยละ 36.5 พยายามในราคาขายผลผลิต

การศึกษาพฤติกรรมกรรมการประกอบอาชีพในเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่ามีประชากรถึงร้อยละ 16.7 ไม่เคยทราบข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประชากรในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ที่ใช้ประโยชน์ จากพื้นที่โดยการปลูกพืชแซม การเปิดพื้นที่ด้วยการเผา และการปลูกพืชล้มลุก สลับไม้ผล คิดเป็นร้อยละ 13.5, 30.0 และ 27.9 ตามลำดับ และที่สำคัญคือ มีประชากรที่ถือปฏิบัติวิธีการเปิดพื้นที่โดยเหลือไม้ใหญ่ไว้เพียงร้อยละ 8.3

อย่างไรก็ดีในส่วนของการปฏิบัติที่ทำกันมาแต่ดั้งเดิม อาทิ การปลูกพืชแนวเหนือใต้ บนที่สูง การปลูกพืชแนวบนเนิน การปลูกพืชแนวบนบนที่สูง การปลูกพืชแบบขั้นบันได การปลูกพืชสลับการปลูกพืชหมุนเวียน การทำคันดิน ขุดคูน้ำ การเลือกชนิดพืชปลูก มีประชากรส่วนใหญ่ถือปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 87.1, 90.5, 96.6, 83.8, 81.3, 84.9, 83.1 และ 85.1 ตามลำดับ

ในด้านการใส่ปุ๋ย มีประชากรใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอกกับปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ปุ๋ยคอก และปุ๋ยพืชสดกับปุ๋ยคอก คิดเป็นร้อยละ 14.4, 12.6, 8.8, 5.9 และ 2.5 ตามลำดับ โดยมี

หลักการใช้น้ำเพื่อให้เกิดความเพียงพอ โดยการเลือกชนิดพืชปลูก การกำหนดช่วงเวลาปลูก การทำแปลงคูรับน้ำ และการใช้น้ำระบบน้ำหยด คิดเป็นร้อยละ 29.7, 20.4, 14.6 และ 3.8 ตามลำดับ

จากการศึกษาถึงการตระหนักรับรู้ถึงอันตรายของสารพิษในการประกอบอาชีพ พบว่าประชากรเป้าหมายเห็นด้วยกับการใช้ปุ๋ยพืชสดกับปุ๋ยคอกร้อยละ 50.2 เห็นด้วยกับการใช้สมุนไพรในการปราบศัตรูพืชร้อยละ 18.2 และเห็นด้วยกับการจัดให้มีระบบระบายน้ำเสียในคอกสัตว์ ร้อยละ 9.7

ข้อเสนอแนะ

1. จากสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกร ทางโครงการฯ น่าจะได้จัดให้มีโครงการฯ ส่งเสริมอาชีพที่ใช้ใช้น้ำน้อย เช่น แนะนำการปลูกไม้ผลยืนต้นที่ทนแล้งและใช้น้ำน้อย จัดให้มีโครงการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก อาทิ ไก่ลูกผสมพันธุ์พื้นเมือง เนื่องจากพื้นที่ทำกินของประชากรเฉลี่ยเพียง 11.1 ไร่

2. ส่งเสริมและพัฒนาฝีมือแรงงาน เนื่องจากผลที่ได้จากการศึกษาพบว่าอาชีพรองของประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป แรงงานในการรับจ้างทั่วไปเป็นแรงงานไร้ฝีมือทางโครงการฯ น่าจะได้จัดให้มีโครงการปรับเปลี่ยนประชากรในพื้นที่โครงการฯ ให้เป็นแรงงานที่มีฝีมือขึ้น นอกจากจะเป็นการยกระดับคุณภาพแรงงานแล้วยังเป็นการเพิ่มระดับค่าจ้างอีกด้วย

3. สนับสนุนงานด้านการรวมกลุ่มแก่ประชากรในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่าการรวมตัวของประชากรในการประกอบอาชีพมักประสบความล้มเหลวทั้ง ๆ ที่การรวมกลุ่มเป็นเครื่องมือ

สำคัญและจำเป็นในการการพัฒนาอาชีพเกษตรกร

4. การส่งเสริมความรู้ในการการแปรรูป
ผลิตภัณฑ์ให้กับประชากรในพื้นที่ให้มาก
กว่าเดิม เนื่องจากการศึกษาการแปรรูปผลิตผล
เกษตรของประชากรในพื้นที่โครงการฯ พบว่า
มีประชากรเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นที่ถือปฏิบัติการ
แปรรูปผลิตผลเกษตรที่เป็นพืช และมีประชากร
ที่แปรรูปผักและผลไม้เพียงร้อยละ 0.2 และ 0.9
ตามลำดับ

5. การส่งเสริมให้ความรู้ในการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า ประชากร
ร้อยละ 16 ยังไม่ทราบเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ดังนั้นการถือปฏิบัติในการประกอบอาชีพเกษตร
ในเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงมีน้อย โครงการฯ
สมควรจะได้จัดโครงการเผยแพร่ความรู้ในด้าน
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับประชากรมากขึ้น โดย
ใช้สื่อมวลชน คาดว่าความรู้ในเชิงอนุรักษ์จะส่งผล
ต่อการปฏิบัติทั้งในการประกอบอาชีพและการปฏิบัติ
ในชีวิตประจำวัน การป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำ
หรือพฤติกรรมที่จะเป็นปัญหา ต่อสิ่งแวดล้อม
เป็นสิ่งที่ต้องกระทำควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหา
โดยวิธีอื่น ๆ โดยการสร้างจิตสำนึก และความ
เข้าใจที่ถูกต้องที่มนุษย์จะต้องอาศัยธรรมชาติใน
ฐานะผู้อยู่อาศัยไม่ใช่เจ้าของหรือผู้ใช้ประโยชน์
อย่างไม่รู้จบแต่เพียงฝ่ายเดียว

6. ตัวชี้วัดที่ใช้ในการประเมินผลการจัด
พื้นที่โครงการฯ ได้แก่ ปริมาณน้ำ, จำนวนผู้
ประกอบอาชีพเกษตร และการอพยพย้ายแรงงาน

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้า
โครงการวิจัยเพื่อติดตามผลและประเมินผลการ
พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว อันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ ที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยครั้งนี้
ขอขอบคุณคุณทองสุข วงศ์วรรณไพศาล
เจ้าหน้าที่ประสานงานจากสำนักงานการปฏิรูปที่ดิน
จังหวัดลำพูน ที่ได้เสียสละเวลาสืบค้นข้อมูล และ
คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้สนับสนุน เงินวิจัย
จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2535). แนวทางการพัฒนาการ
เกษตรระดับอำเภอ : อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
กรุงเทพฯ.

_____ แนวทางการพัฒนาการเกษตรระดับ
อำเภอ : อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน กรุงเทพฯ.
สิทธิพร สุขเกษม, และสิทธิชัย รอดแก้ว. (2529).
การศึกษาการใช้น้ำของข้าวนาดี. วารสารเกษตร
(2). 1:47-62.

สำนักงานปฏิรูปที่ดิน. (2535). แผนงานและงบประมาณ
โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว อันเนื่องมา
จากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน กรุงเทพฯ.

_____ . (2536). แผนงานและผลงานการ
ดำเนินการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน
กรุงเทพฯ.

